

aru Raulus
01.03.2007
[Signature]

MUINSUSKAITSEAMET

Hr Arvi Põldaas
Riikliku Looduskaitsekeskuse
Järva – Lääne-Viru regioon
Palmse, Viitna
45202 LÄÄNE-VIRUMAA

Teie: 25.01.2007 nr JLV 5.4-3/66

Meie: 27.02.2007 nr 258

Seisukoht Lahemaa rahvusparki kaitse-eeskirja eelnõu kohta

Muinsuskaitseamet teeb Lahemaa rahvusparki kaitse-eeskirja osas järgmised täiendused ja kommentaarid:

1. Muinsuskaitseamet soovib laiendada Lahemaa rahvusparki piire, et liita kaitsealaga unikaalne asustusajalooline, arvukate arheoloogiamälestistega kaetud ala Kahala järve lõunakaldal. Lisame käesolevale kirjale Muinsuskaitseameti poolt Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudi arheoloog Gurly Vedrult tellitud eksperthinnangu Kahala asustuspiirkonnast vaadatuna arheoloogiapärandi seisukohalt.
2. Muinsuskaitseamet soovib kaitse-eeskirja § 5 lisada konkreetset nõudeid ajalooliste (enne 1960. a ehitatud) hoonete lammutamise eelneva kooskõlastamise kohta;
3. Muinsuskaitseamet soovib läbi viia Lahemaa arhitektuuri ja asustusstruktuuri tänaste väärtuste inventeerimise, mille alusel oleks võimalik koostada kaitsekorralduskavad ja anda nõuded uusehitiste püstitamiseks.
4. Muinsuskaitseamet soovib moodustada ehitiste remondiprojektide ning uusehitiste püstitamiseks vajalike planeeringute ja projektide kooskõlastamiseks asjatundjate komisjoni. Muinsuskaitseamet on nõus nimetama omalt poolt komisjoni liikmeteks Muinsuskaitseameti Harjumaa ja Lääne-Virumaa vaneminspektorid.

Lugupidamisega

Kalev Uustalu
Peadirektor

Lisa. G. Vedru. Eksperthinnang. Kahala järve ümbruse tähtsus arheoloogiapärandi seisukohalt (1 köide).

Ulla Kadakas 640 3031

SAABUNUD
LKK JÄRVA-LÄÄNE-VIRU REGIOONI
01.03.2007
Nr. 5.4-3/66-2

Tallinna Ülikool
Ajaloo Instituut

Eksperthinnang

Kahala järve ümbruse tähtsus arheoloogiapärandi seisukohalt

Gurly Vedru
arheoloog

Tallinn 2007

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Uurimislugu	4
2. Kahala ümbruse asustuspiirkond	6
3. Muistised	7
3.1. Kiviaegsed muistised	7
3.1.1. <i>Asulakohad</i>	8
3.1.2. <i>Juhuleiud</i>	9
3.2. Pronksi- ja eelrooma rauaaeg Kahala järve lähikonnas	10
3.2.1. <i>Kivikirstkalmed</i>	10
3.2.2. <i>Muuksi linnamägi</i>	11
3.2.3. <i>Asulakohad</i>	11
3.2.4. <i>Lohukivid</i>	11
3.3. Rooma rauaajast hilisrauaajani	12
3.3.1. <i>Uuri küla võimalik tarandkalme</i>	12
3.3.2. <i>Uuri hõbeaare</i>	12
3.3.3. <i>Tsitre oletatav randumiskoht</i>	12
3.3.4. <i>Viikingiajal alguse saanud asulakohad</i>	12
3.4. Hilisrauaaeg Kahala järve piirkonnas	13
3.5. Ajalt ebamäärased kinnis- ja irdmuistised	13
Lõpetuseks	15
Kasutatud kirjandus	16
Jooniste nimekiri	16
Joonised (11 lehel)	18

Sissejuhatus

Kahala järv asub Kuusalu kihelkonnas Harjumaal. Järve põhja- ja lääne- ja kirdekalda alad kuuluvad Lahemaa Rahvusparki. Viimasest jäävad praegu välja aga Uuri, Kahala ja Loo külad.

Kogu Kahala järve ümbruse näol on tegu ainulaadse muististekontsentratsiooniga alaga kogu Eesti ulatuses. Eri aegadest on siin teada 14 asulakohta, linnamägi, u 250 kivikalmet, 2 maa-alust kalmistut, 4 lohukivi, 4 fossiilsete põldude rühma, 2 hiiekohta, rauasulatuskoht ning arvatav sadamakoht. Ajaliselt on esindatud kõik muinasaja perioodid mesoliitkumist kuni noorema rauaajani, mõlemad kaasa arvatud. Lisaks on mitmed muinasajal alguse saanud asulakohad olnud asustatud ka hilisematel sajanditel, st keskajast kuni uusajani ning tänapäevani välja. Seega võib siinse asustuse vanuseks pidada u 9000 aastat.

Kahala järve ümbrusele lisab olulist väärtust suures osas säilinud suhteliselt algupärased maastikud ning looduse ja muististe omavaheline suhe muudab piirkonna eriti märkimisväärseks. Siin on võimalik mõista, millisesse looduskeskkonda rajati algupäraselt kalmed ning missugused loodustegurid olid otsustavaks ühe või teise koha kasutamisele inimeste poolt muinasaja eri etappidel.

Sellisenä kujutab Kahala järve ümbruskond olulist uurimisala teadusele. Siin on võimalik uurida asustuse kujunemist ja arengut üldisemalt, aga ka jälgida selles aja jooksul toimunud muutusi, samuti on võimalik otsida vastuseid mitmesugustele üksikküsimustele.

1. Uurimislugu

Kahala järve ümbruskond on olnud arheoloogide huvifääris juba alates 20. sajandi algusest ning aastakümnete jooksul kaevatud muististe koguarv on küllaltki suur. Siiski on valdavalt kaevatud pronksi- ja eelrooma rauaaegseid kivikirstkalmeid ning uuritud on neid peamiselt Muuksis.

Esimesed kaevamised toimusid 1910. aastal, mil praost R. Winkler kaevas Muuksi linnamäge. Neist kaevamistest selgus vaid, et sealt leiti mingisugune sillutis (Löwis of Menar 1912, 110; 1914–1921, 172).

1921. aastal alustasid amatöörarheoloogid A. Spreckelsen ja A. Friedenthal kaevamistöid Muuksi küla kivikirstkalmetel. Aastatel 1921, 1924–1926 kaevasid nad siin ühtekokku 15 kivikirstkalmet. Kalmetest uuriti läbi vaid nende keskosa, kus teati asuvat kividest laotud kirst, perifeerne kalmeala jäi nende poolt täielikult läbi uurimata (Spreckelsen 1925/1926; Friedenthal 1927/1928; 1931).

1936–1937. aastal kaevas A. Vassar Muuksi linnamäge ning kolme kalmet Muuksis (Vassar 1936/1937; 1938). 1939. aastal uuris ta üht kivilalmet Uuri külas. Vassari juhatusel toimunud kaevamised olid ühed esimesed, mis andsid üksikasjaliku ettekujutuse kivikirstkalmete ehitusest.

Pärast pikemat vaheaega jätkusid arheoloogilised kaevamised Kahala järve ümbruskonna muististel 1970-ndate aastate teisel poolel ning 1980-ndate aastate algul, mil taaskord asuti uurima Uuri ja Muuksi kivilalmeid, seekord T. Moora juhatusel (Moora 1977).

1995. aastal alustas Kahala järve ümbruses arheoloogilisi uuringuid G. Vedru. Kaevamised on toimunud Muuksi ja Soorinna fossiilsetel põldudel (Vedru 1996), Muuksi pronksiaegsel asulakohal ning revisjonkaevamised Muuksi Hundikangrutel (Vedru 1996; 1997a, b). Lisaks neile on uuritud ka Muuksi linnamäge ja Loo asulakohta (Vedru 1999a) ning Tsitre oletatavat sadamakohta (Vedru 2005; 2006).

Lisaks arheoloogilistele välitöödele on Kahala järve lähikonnas teostatud ka loodusteaduslikke uuringuid rahvusvahelise programmi PACT raames teemal “Balti regiooni keskkonna ajalugu”. Seoses alaprojektiga “Esmane maakasutus ning põllumajanduslik areng loopealsetel aladel neoliitikumist rauaajani” koostati uued õietolmudiagrammid Kahala järvest ning seda ümbritsevast soost. Nende tööde eesmärgiks oli informatsiooni saamine Kahala piirkonna looduse arengust ja

maahõivest. Saadud andmete põhjal eraldati Kahala järve ümbruskonna maakasutuses neli peamist faasi, millest esimene dateeriti mesoliitikumi, teine ajavahemikku neoliitikumist pronksiajani. Kolmas leidis aset pronksiajast eelrooma rauaajani ning neljas maakasutusfaas sai alguse rauaajal (Saarse *et al.* 1999, 373). See andmestik on üsna heas vastavuses ka arheoloogilise materjaliga (Vedru 1999b).

Kahala järve ümbruse arheoloogilist materjali on kasutatud mitmetes uurimustes (vt nt Lang 1996, 410–419; Vedru 1999b; 1998; 2002). Kuigi piirkonda on aegade jooksul üsna põhjalikult uuritud, omavad need alad teaduslikku potentsiaali ka tulevikus. Eriti oluliseks võib osutada asulakohtade tundmaõppimine.

2. Kahala ümbruse asustuspiirkond

Kogu Kahala järve ümbrus on käsitletav ühtse asustuspiirkonnana, mis hõlmab 1–4 km laiust vööndit ümber järve. Asustuspiirkonnana käsitletakse tänapäevases asustus- ja maastikuarheoloogias harilikult suuremat asustatud ala, mis on naabritest looduslikult eraldatud ning moodustab suhtelise terviku. Inimasustuseks sobivate looduslike (eel)tingimustega aladest kujunesid aastatuhandete jooksul tehtud tööde käigus kultuurmaastikud, mis erinevad märgatavalt naabruses olevatest püasiasustusega aladest (Lang 1996, 349). Kahala järve ümbruses on selline terviklikkus väga hästi esile tulev. Asustus on läbi aegade koondunud peamiselt järve äärde, naaberpiirkonnad jäävad aga looduslike vahevööndite taha. Nendeks looduslikeks piirideks on põhja pool meri, ida pool Uuri ning Kolga vahelised metsad ja Pudisoo jõgi, lõuna pool Vana Narva maantee ning praeguse Peterburi tee vahele jäävad metsad ning lääne poolt Loo jõgi. Selliselt piiritletud ala on käsitletav ühtse tervikuna, mis koosneb küll eriilmelistest osadest, ent mis on üksteisega tihedalt seotud (Joonis 1).

Kahala järve põhja- ja lõunakallas on erineva loodusega ning ka nende alade muistised on erinevad. Ida- ning lääneküljed on maastikuliselt üleminekualad ning sealsed muistised on samuti erinevad. Kahala järve põhjakaldalt on teada arvukalt kivikirstkalmeid, seevastu lõunakaldal on säilinud ulatuslikud muistsed asulakihid. Asulakohtade tähtsust muinasasustuse tundmaõppimisel on raske ülehinnata. Sellised kohad valiti välja nende elamiseks sobivuse põhjal, st need pidid looduslike tingimuste poolest olema kohased elupaiga rajamiseks. Muistsetest asulakohtadest on võimalik saada mitmesugust infot inimeste igapäevase elu kohta, aga ka hoonete, nende paiknemise jms kohta.

Kahala järve lõunakaldal on praeguse seisuga muinsuskaitse alla võetud vaid neli asulakohta: neli asulalaiku **Kahalas** (neist üks ajaloolisel Kalamäel). Neile lisanduvad veel kolm kivikirstkalmet, kolm lohukivi ning rauasulatuskoht (Joonis 2). Uurimiste praeguse seisuga võib aga öelda, et lisaks neile kaitsealustele asulakohtadele on eriaegsete asulakohtade kultuurkihid avastatud suuremal osal järve lõunakaldast. Nendeks on kiviaegsed asulakohad Kahala külas Mõlga (reg nr 18098), Toomahansu ja Abrami talu maal (Joonis 3). Osaliselt juba kaitse all olev Kahala asulakoht (reg nr 18099) on aga tegelikult märksa suurem ning jääb mõlemale poole Vana Narva maanteed u 1,1 km pikkuse ning 400 m laiuse ribana (Joonis 4). Ulatuslikum on ka

Kalamäe kaitsealune asulakoht (reg nr 18100), mille kultuurkiht ulatub Vana Narva maanteest lõuna poole (Joonis 5). Lisaks sellele on Kalamäel avastatud veel teinegi asulakoht vana Narva maanteest põhja pool, Leedikõrve põllundusühistu suurte hoonete naabruses (Joonis 5).

Muistiseid on arvukalt järve idakaldal, millest praegu kuulub vaid väike osa Lahemaa rahvusparki. Samas on sellest välja jääval alal mitmeid muistiseid ning ala arheoloogiline tähtsus suur. **Uuri** külas on kaitse all arvukalt kivikalmeid, maa-alune kalmistu, lohukivi, fossiilsed põllud ning asulakoht (Joonis 6). Kaitse alla on selles külas veel võtmata kolm asulakohta. Neist üks on pärit mesoliitikumist ning teised said alguse keskajal (Joonis 7).

Asustuspiirkonda on omal ajal kuulunud ka Loo asundus, järvest loodes, mis praegu jääb rahvuspargi koosseisu samuti vaid osaliselt. Ala terviklikkuse mõttes peaks seegi kuuluma rahvusparki. Lool, Loo jõe paremal kaldal sai viikingiajal alguse asulakoht, mis oli asustatud veel ka keskajal. See muistis on hetkel veel muinsuskaitse alla võtmata.

3. Muistised

Kahala järve ümbruse asustuspiirkonna tähtsus tuleneb sealsetest muististest ning nende looduskeskkonnast. Parima ülevaate saamiseks esitatakse alljärgvalt lühike ülevaade muististest. Osa neist kuulub juba Lahemaa rahvusparki, paljud aga mitte. Kuna järve ümbrus on moodustanud ühtse asustuspiirkonna, on alljärgnevalt kirjas ka need muistised, mis jäävad praeguse seisuga rahvusparki. Iga muistise kirjelduse lõpus on eraldi mainitud tema kuulumine või mittekuulumine Lahemaa rahvuspargi alla.

3.1. Kiviaegsed muistised

Käesoleval ajal teatakse Kahala järve ümbruskonnas seitset mesoliitilist asulakohta. Kuna ühtegi neist kaevatud ei ole, saab neid dateerida vaid suhteliselt, toetudes geoloogide poolt välja töötatud järve kaldajoone paiknemisele ning selle muutumisele aastatuhandete jooksul. Teiseks dateerimise aluseks on inspektsioonikäikudel korjatud pinnaleiud. Mõlemat arvesse võttes võivad vaatlusaluse piirkonna vanimad asulakohad kuuluda mesoliitikumi lõppjärku (Joonis 8 : 1).

3.1.1. Asulakohad

Soorinna hilismesoliitiline asulakoht

Soorinna külas samanimelise talu maal, u 750 m Kahala järvest loode pool asuval järve suunas laugjalt madalduval terrassil. Tänapäeval eraldab asulakohta järvest rabamets. Leiumaterjaliks kvartsikillud ning tulekivist kōõvits (AI 6159). Muistis kuulub Lahemaa rahvusparki koosseisu.

Sepa hilismesoliitiline asulakoht

Muuksi külas Sepa talu maal, Soorinna asulast ca 400 m ida pool, samal järve suunas aeglaselt madalduval terrassil. Leidudeks väikesed töödeldud kvartsikillud (AI 6726). Muistis kuulub Lahemaa rahvusparki koosseisu.

Uuri-Saki hilismesoliitiline asulakoht

Uuri külas Saki talu maal, u 800 m Kahala järve praegusest veepiirist ida pool. Asula paiknes järve suunas laugjalt madalduval alal. Leiumaterjal töötlemisjälgedega kvartsikillud (AI 6035). Muistis ei kuulu Lahemaa rahvusparki koosseisu.

Müürissepa (Sili) hilismesoliitiline asulakoht

Müürissepa (Sili) talu maal Uuri külas. Koht jääb Uurilt üle Linnamäe seljandiku alla Pudisoo külla viiva tee äärde, asudes looduslikul kagu-loode-suunalisel u 20 m laiusel terrassil. Asulakoha kaugus Kahala järvest on linnulennul umbes 1,4 km ning seetõttu seda järvega seostada ei saa. Küll aga jäi selle lähedale Litoriinamere rand ning seetõttu võib kohta pidada endisaegseks rannikuasulaks. Leiumaterjaliks töötlemisjälgedega kvartsitükikesed (AI 6158). Muistis kuulub Lahemaa rahvusparki koosseisu.

Kui kõiki nelja mainitud asulakohta võib pinnaleidude järgi dateerida vaid mesoliitikumi, siis lisaks neile on piirkonnas teada veel mõned asulakohad, millelt on leitud lisaks töötlemisjälgedega kvartsikildudele ka hilisemat materjali.

Abrami hilismesoliitiline asulakoht

Kahala külas Abrami talu maal. Koht paikneb 700 m järve praegusest kaldajoonest edela pool. Kvartsikillud. Samas elatud ka nooremal rauaajal (AI 6025). Muistis ei kuulu Lahemaa rahvusparki koosseisu.

Tooma-Hansu asulakoht

Tooma-Hansu talu ülesküntud maal Kahala külas u 700 m kaugusel järve edelakaldast. Kvartsi- ja tulekivikillud. Koht oli asustatud ka nooremal rauaajal (AI 6028). Muistis ei kuulu Lahemaa rahvusparki koosseisu.

Kiviaja nooremast järgust teatakse Kahala järve äärest kolme asulakohta ning mõningaid juhuleide.

Mõlga asulakoht

Kahala külas Mõlga talu maal. Töötlemissjälgedega kvartsikillud, savinõude killud (AI 6027). Muistis ei kuulu Lahemaa rahvuspargi koosseisu.

Nöörkeraamika Muuksi külast

Kaks savinõukildu nöörkeraamilistest nõudest on saadud pinnaleidudena Muuksi külast, u 1,3–1,5 km kaugusel Kahala järve nüüdisaegsest rannast. Neist üks (AI 6033: 1) leiti Muuksi I, põhiliselt keskaega kuuluvast asulakohast ning teine (AI 6030) Muuksi II asulakohast, mille intensiivseim kasutusaeg oli pronksiajal. Muistis kuulub Lahemaa rahvuspargi koosseisu.

3.1.2. Juhuleiud

Kahala järve ümbrusest saadud kiviaja juhuleiud pärinevad ajastu nooremast osast või juba pronksiaja algusest ning neid on saadud järve eri külgedelt (Joonis 8: 2–3).

Muuksi külast Toomani talu põllult on leitud enne 1936. a kivikirve terapoolne osa (AI 3433). Samalt põllult on hiljem leitud töötlussjälgedega kvartsikilluke ning tulekivitükk. Leiukoht jääb umbes 500 m kirde poole Sepa kiviaja asulakohast ning maastikuliselt asub ta samal Kahala järve suunas laugjalt madalduval terrassil.

Enne 1936. a on Muuksist leitud veel teinegi hiline silmaga kivikirves (AI 3434), mille täpsem leiukoht on teadmata.

Kahala külast Saksne talu maalt leiti 1920. aastate algupoolel mustjast kivist ühepoolne talb (AI 2643: 22). Esemel leiuks jäi Kahala järve lõunakaldast umbes 400 m kaugusele, järve suunas vaevumärgatavalt madalduvale alale. 1925. a koostatud kihelkonnakirjelduses mainitakse ka samast leitud, tolleks ajaks juba kadunud poolikut silmaga kivikirvest (Parmas 1925, 6).

Uuri külast Ees-Raudsilla talu maadelt leiti selle sajandi venekujuline kivikirves (AI 3803). Vaid Uuri külast leitud venekujuline kivikirves pärineb kindlalt hilisneoliitikumist, teiste kasutusaeg võis ulatuda ka (vanemasse) pronksiaega.

Võrreldes mesoliitilise ja neoliitilise asustuse paiknemist Kahala järve ümbruses võib näha, et varasemad elukohad olid otseselt järvega seotud, neoliitikumis selline vahetu seos puudus ning elupaigad olid sobiva rohu- ning põllumaa juures.

3.2. Pronksi- ja eelrooma rauaaeg Kahala järve lähikonnas

Eelnenud perioodiga võrreldes muutub Kahala järve ümbruse kultuurmaastik nooremal pronksiajal ning eelrooma rauaaja algul täielikult. Sellest ajajärgust on teada rohkearvuliselt kivikalmeid, linnus, kaks asula- *resp.* talukohta ning mõningaid lohukive, mida järgnevalt liikide kaupa vaadeldakse (Joonis 9).

3.2.1. Kivikirstkalmed

Kõige arvukamaks ning ühtlasi ka enimuuritud muistiseliigiks Kahala järve lähikonnas on kivikirstkalmed (Joonis 9 : 3). Paljud neist on aja jooksul kindlasti hävinud ent ka praeguseni säilinud kalmete arv on siiski väga suur – kokku teatakse siin ligikaudu 250 kivikalmet. Sellise hulga kivikalmete kontsentratsioon suhteliselt piiratud alal on ainulaadne kogu Eestis.

Kahala ümbruse kivikirstkalmed asuvad suuremate või väiksemate rühmadena Muuksi, Uuri, Kahala ja Soorinna külas ning Loo asunduse maadel. Maastikuliselt paiknevad kivikirstkalmed õhukese huumusekihiga loopealsetel. Kõnesolevatest kalmetest mõned on dateeritud nooremasse pronksiaega, teised eelrooma rauaaega.

Muuksi kalmed koonduvad kahte rühma, millest üks asub Kabelimäe nimelisel kohal Linnamäe seljandikul, praeguse küla tuumiku lähedal. Teise rühma kalmed kannavad nimetust Hundikangrud ning paiknevad kobaratena Sondlamäel ja Ussimäel külast veidi lääne pool (joon 9 : 4). Viimatimainitud rühm koosneb vähemalt 65–70 kalmest ning on Kahala järve äärsetest ning ühtlasi kogu Eesti kalmerühmadest suurim.

Uuri kalmed

Säilinud on üle üle 50 kalme, mis paiknevad suuremate ja väiksemate kogumitena kogu külas. Suurem osa neist jääb klindiseljandikule, mõned on ehitatud järvenõo laugele osale. Osa neist muististest kuulub Lahemaa rahvusparki.

Kahala küla Kangrumäe kalmed

Kolmest kalmest koosnev rühm paikneb Kahala külas Mõlga talu maal järve edelakaldal väikesel paekõrgendikul. Muistiserühm ei kuulu Lahemaa rahvusparki koosseisu.

Kalmed Loo asunduses ja Soorinna külas

Loo asunduses on kolm kalmerühma, millest ühte kuulub viis, teise neli ning kolmandasse kolm kivikirstkalmet. Kõik kogumid paiknevad Kahala järve suunas madalduva kõrgendiku serval, jäädes praegusest rabametsast mõnesaja meetri kaugusele. Soorinna küla kalmest osa paikneb enam-vähem paralleelselt

klindiservaga. Teine osa neist jääb aga Turjemäe pangapealsele. Kalmed kuuluvad Lahemaa rahvusparki koosseisu.

3.2.2. Muuksi linnamägi

Muuksi linnamägi asub samanimelise klindiseljandiku kolmnurkse neemikuna eenduvast põhjapoolses tipus, u 700 m kaugusel tänapäeva mererannast (Joonis 9 : 1). Paekivist kaarja valliga piiratud linnuse platoo lääneääre pikkus on põhja-lõuna suunas u 85 ning põhjaäär lääne-ida suunas ligilähedaselt 112 m. Linnamäe hoovi suurus on 5300 m², seda piiranud vall asus u 100–120 m kaugusel platoo põhjatipust ja on praeguseni säilinud väikeste 20 cm kuni 1,5 meetri kõrguste, 0,5–4 m laiuste ning 4–6 m pikkuste katkenditena. Muuksi linnamäge on kasutatud kas pronksi- või eelrooma rauaajal. Linnamägi kuulub Lahemaa rahvusparki koosseisu.

3.2.3. Asulakohad

Muuksi pronksiaegne asulakoht

Koha varasem asustus kuulus nöörikeramika aega. Asulakoha intensiivsem kasutamine toimus arvatavasti pronksiajal. Sama koht oli uuesti asustatud ka keskajal. Asulakoht jääb Kuusalu-Leesi maanteest vahetult läände, Muuksi bussipeatusest u 20 m edela poole. Pronksiajaga seostub leiumaterjalis ennekõike keramika, mis kuulub selle perioodi nooremasse järku (AI 6030). Muistis kuulub Lahemaa rahvusparki koosseisu.

Kalamäe II asulakoht

Eelrooma rauaaja lõpu keramikaga asulakoht on teada Kahala järve lõunakaldal asuvast Kalamäe külast. Kaugus asulakohast järve veepiirini on tänapäeval u 70 m. Samast on saadud ka mõned rooma rauaegsed savinõukillud. Koht oli kasutusel ka viikingiajal ning sellele järgnenud sajanditel (AI 6192). Muistis ei kuulu Lahemaa rahvusparki koosseisu.

3.2.4. Lohukivid

Lohukivide arv Kahala järve ümbruskonnas on väike, praeguseni on neid siin säilinud vaid viis. Need asuvad üksikutena Muuksi, Uuri, Kalamäe ja Kahala külas (Joonis 9 : 5). Kahala ja Kalamäe lohukivid ei kuulu Lahemaa rahvusparki koosseisu.

3.3. Rooma rauaajast hilisrauaajani

Eelrooma rauaaja lõpule järgnevad sajandid on Kahala järve ümbruskonnas leiuvaesed. Tõenäoliselt kuulub osa järeilmatused Kahala äärsetes kivikirstkalmetes nooremasse rooma rauaagega.

3.3.1. Uuri küla võimalik tarandkalme

Ühest Uuri külas kaevatud kivikalmest saadi 3. sajandile iseloomulikke leide, samas olnud sirget suurte raudkivide rida interpreteeris T. Moora kui hävinud tarandkalme jäänust (Moora 1977, 53). Muistis ei kuulu Lahemaa rahvuspargi koosseisu.

3.3.2. Uuri hõbeaare

1921. või 1922. a Eru-Lõpe metsavahi maalt päevavalgele tulnud hõbeaare on seni ainus rahvasterännuaega (5.–6. saj) kuuluv leid Kahala järve ümbruskonnast.

3.3.3. Tsitre oletatav randumiskoht

5.–6. sajandil sai ilmselt alguse ka Tsitre sadamakoha kasutamine. Koht jääb vaid 300–350 m kaugusele Muuksi linnamäest, omaaegse suhteliselt sügavale sisemaale ulatunud lahesopi läänekülge (Joonis 11). Sama kohta kasutati ka muinasaja lõpul. Muistis kuulub Lahemaa rahvuspargi koosseisu.

3.3.4. Viikingiajal alguse saanud asulakohad

Sellest perioodist pärinevaid asulakohti tuntakse Kahala järve äärest kahte (Joonis 10 : 2). Neist üks asub järve lõunakaldal Kalamäe külas, teine järvest lääne-loodesse jääva praeguse Loo asunduse maadel.

Kalamäe I asulakoht paikneb Hiie talu maal, järve rannajoonest u 200 m kaugusel. Viikingiajal alguse saanud asula oli pinnaleidude järgi otsustades jätkuvalt asustatud kuni noorema rauaaja lõpuni ning hilisematelgi sajanditel (AI 6029). Muistis ei kuulu Lahemaa rahvuspargi koosseisu.

Viikingiajal alguse saanud asulakoht Lool paiknes Loo (Sõitme) jõe parema kalda madalal terrassil (AI 6160). Muistis ei kuulu Lahemaa rahvuspargi koosseisu.

3.4. Hilisrauaaeg Kahala järve piirkonnas

Muinasaja lõpul hakkas Kahala järve ümbruse asustuspilt taas muutuma. Sellest ajast pärinevaid leide on saadud Loolt, Kalamäe ning Uuri külast. Muuksist on teada ka hilisrauaajal alguse saanud kalmistu ning põllukivihunnikute väli (joon 10 : 3).

Muuksi linnamägi

Muinasaja lõpul oli taas kasutusel Muuksi linnamägi, mille vall rajati 11.–13. sajandil (Vedru 1999, 61). Linnamägi jääb Lahemaa rahvusparki koosseisu.

Muuksi maa-alune kalmistu

Tõenäoliselt muinasaja lõppu ja keskaja algusesse kuuluv laibakalmistu asub Linnamäe seljandiku nõlval Ees-Liiva talu maal. 20. sajandi algupoolel keldrit ehitades tuli päevavalgele hulgaliselt inimluid, mis vähemalt osaliselt olid laudadest valmistatud kastikujulistes kirstudes (Parmas 1925, 94). Muistis jääb Lahemaa rahvusparki koosseisu.

Põllukivihunnikute väli Muuksis

Muuksi põllukivihunnikute väli asub Hundikangrute vahetus naabruses kuival loopealsel heinamaal. Hundikangrute pearühm jääb põllukivihunnikutest u 50–70 m läänedela poole. Mõned üksikult paiknevad kivistkalmes on aga nendega samal alal. Kahte neist kuhjatistest kaevati 1995. a suvel, kogutud söeproovide analüüsid dateerisid neist ühe 11.–13. sajandisse ning teise alumise kihi 13. sajandi lõppu – 14. sajandisse, pealmise kihi aga 15. sajandisse (Vedru 1996, 436). Muistis jääb Lahemaa rahvusparki koosseisu.

Muinasaja lõpu ning keskaja savinõukilde on leitud ka Uuri, Kalamäe ja Kahala külast (joon 5–6). Kõik kolm on kirjas Taani hindamisraamatus. Uuri (*Ueri*) suuruseks oli siis 14, Kalamäel (*Kalameki*) 5 ning Kahala külal (*Kaial*) 21 adramaad (Johansen 1933, 662–663; 396; 393–394). Kõik need ei kuulu Lahemaa rahvusparki koosseisu.

3.5. Ajalt ebamäärased kinnis- ja irdmuistised

Kahala järve äärses asustuspriirkonnast tuntakse ka mõningaid kinnismuistiseid, mille vanust ei ole võimalik täpselt kindlaks määrata.

Loo Kooljamägi

Koht jääb Loo mõisast u 0,5 km mere poole, Loo jõe vasakule kaldale. Ligilähedaselt põhja-lõuna-suunalisest liivaseljandikust olla leitud arvukalt relvi ning on oletatud, et

koht oli eestlaste ning sakslaste vahelise võitluse tandriks (Jung 1910, 81). Muistis kuulub Lahemaa rahvuspargi koosseisu.

Andineeme meremärk

Kahala järve ümbruse asustusalast u 1,5 km loode pool olevas Andineeme külas on Samuli tammede läheduses kaitsealune muistis, mis on arvele võetud kivikalmena. Kuhjatis on ümmarguse põhiplaaniga, 7–8 m läbimõõduga ning ümbritsevast maapinnast u 1,7 m kõrgem. Muistis seisab rannikuvöötmes üksinda, ning jääb lähimatest Kahala järve ümbruse kalmetest u 300 m kaugusele. Viimased paiknevad aga kõik klindipealsel alal, mitte rannikumadalikul. Kuhjatisse tehtud prooviaugud näitasid, et see koosneb valdavalt korratult paiknevatest raudkividest, paekive oli vaid üksikuid. Mingeid kalmekonstruksioone ei leitud, kividevaheline muld oli pruun, samuti puudusid ka igasugused kalmetele iseloomulikud leiud. Arvatavasti on Andineemes tegu omaaegsel rannikul olnud meremärgiga. Kuulub Lahemaa rahvuspargi koosseisu.

Soorinna I põllukompleks

Seni dateerimata jäänud muistiseks on ka Soorinna külas asuvad fossiilsed põllujäänused. Need jäävad umbes 800 m Kuusalu–Leesi teest põhja poole. Nii põllukivihunnikud kui ka madalad laiad põllupeenrad. Põllukompleksi välisilme põhjal dateeris V. Lang selle I aastatuhandesse eKr (Lang 1994, 1), kuid see võib olla ka mõnevõrra hilisem. Kuulub Lahemaa rahvuspargi koosseisu.

Soorinna II põllukompleks

Muistis jääb varem kirjeldatud Soorinna I põllukompleksist 400–500 m põhjakirde poole. Kompleksi dateeris V. Lang algselt eelrooma või rooma rauaaega (Lang 1994, 2). Kuulub Lahemaa rahvuspargi koosseisu.

Uri Hiiemets

Hiiemets asub Kahala järve kirdekaldal Uri külas. Madala heinamaaga ümbritsetud metsatukas kasvavad peamiselt kuused. Umbes 1 km Hiiemetsast kagu pool, samuti järve kaldal asub Alumetsana tuntud väike männik. Kuulub Lahemaa rahvuspargi koosseisu.

Lõpetuseks

Kahala järve ümbruskond on arheoloogide poolt aegade jooksul üsna hästi uuritud ala, mis on silmapaistev arvukate muististe poolest. Viimastest on eriti märkimisväärne kivistkalmete kontsentratsioon, mis muudab selle ala ainulaadseks kogu Eestis. Kivistkalmel on olnud ka enimuuritumaks muistiseliigiks siinses asustuspiirkonnas. Seni on varju jäänud siinsed arvukad asulakohad ning teised inimeste igapäevase elutegevusega seotud muistised, mida võib leida Kahala järve kõikidelt kallastelt. Eriti ulatuslikud ja intensiivsed asulakihid on aga järve lõuna ning läänekaldal, mis praegu ei kuulu Lahemaa rahvusparki koosseisu. Samas on järve ümbruskond kuulunud ühtsesse tervikusse, kus kõiki alasid on inimeste poolt kasutatud.

Kahala järve ümbruse looduskeskkonda võib vähemalt osaliselt pidada suhteliselt algupärase ilmega olevaks. Just see asjaolu, et muistised ümbritsev keskkond on hästi säilinud, muudab ala eriti tähelepanuväärseks. Kõike eelöeldut arvestades väärivad siinsed maastikud ja ajalooline Kahala järve ümbruse asustuspiirkond terviklikku säilitamist ning igakülgset kaitset.

Kasutatud kirjandus

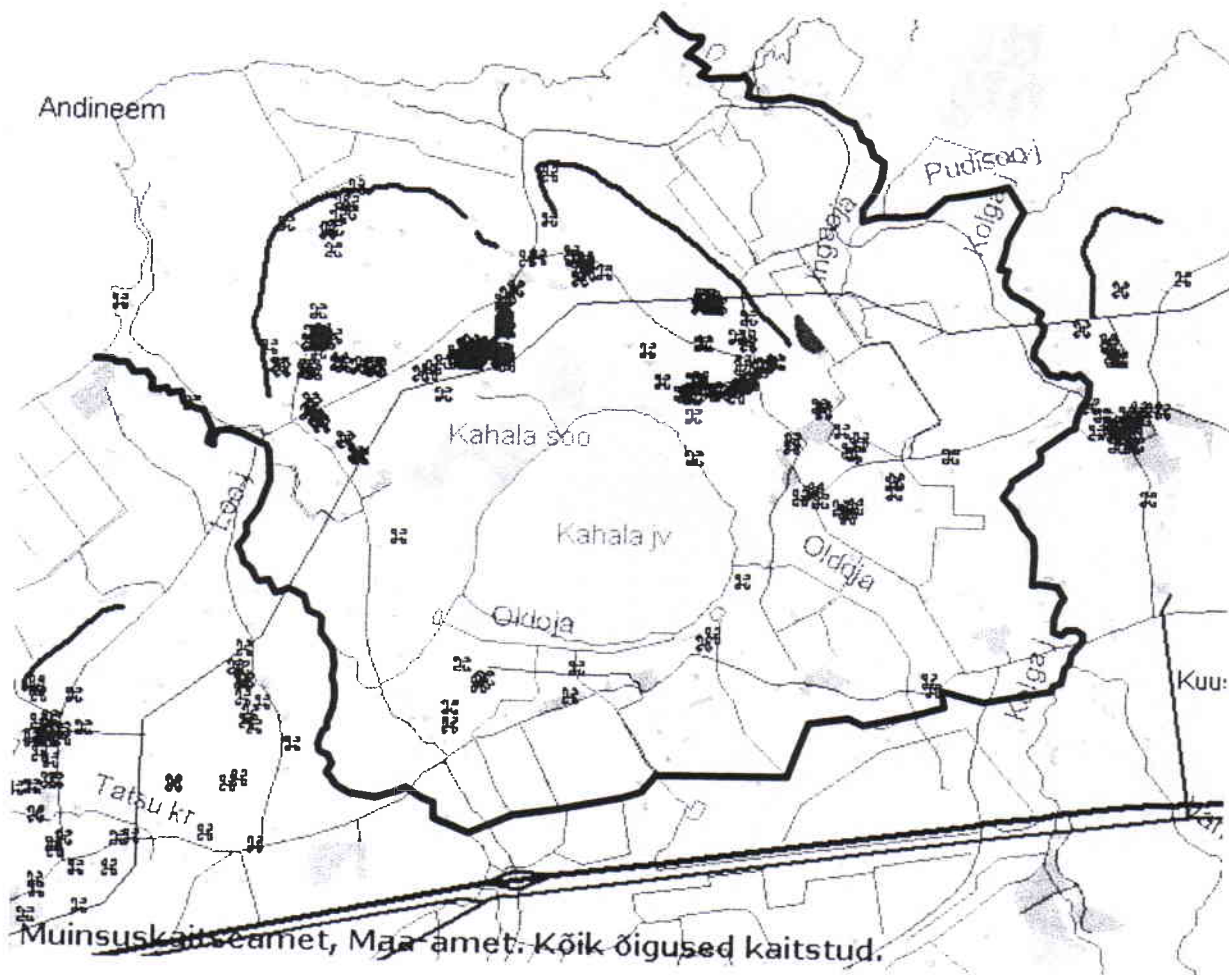
- Friedenthal, A. 1927/1928.** Ein Gräberfeld der Bronzezeit in Estland. Beiträge zur Kunde Estlands, Band XIII, Heft 1–5. Reval, 47–50.
- Friedenthal, A. 1931.** ein Beitrag zur vorgeschichtlichen Anthropologie Estlands. – Zeitschrift für Ethnologie, 63 Jahrgang. Berlin, 1–39.
- Lang, V. 1994.** Muistsed maaviljelussüsteemid Soorinnal (Kuusalu khk). Käsikiri AI-s.
- Lang, V. 1996.** Muistne Rävala. Muistised, kronoloogia ja maaviljelusliku asustuse kujunemine Loode-Eestis, eriti Pirita jõe alamjooksu piirkonnas, 1.–2. köide. – Muinasaja Teadus, 4. Tallinn.
- Löwis of Menar, K. 1912.** Verzeichnis zu der Karte der heidnischen Burgberge oder Wallburgen in Alt Livland. – Arbeiten des II baltischen Historikertages zu Reval 1912. Reval, 105–136.
- Löwis of Menar, K. 1914–1921.** Die Wallburgen Alt-Livlands. – Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga aus dem Jahre 1914 (Januar–Mai). Riga, 168–198.
- Moora, T. 1977.** Раскопки каменного могильника у дер. Уури в Северной Эстонии. – TATÜ, 1, 52–55.
- Parmas, O. 1925.** Kuusalu. Käsikiri AI-s.
- Saarse, L., Heinsalu, A., Poska, A., Veski, S. & Rajamäe, R. 1999.** Palaeoecology and human impact in the vicinity of Lake Kahala, Northern Estonia. – Environmental and cultural History of the Eastern Baltic Region. ПАСТ, 57. Rixensart, 373–403.
- Spreckelsen, A. 1925/1926.** Ausgrabungen in Neuenhof, Kirchsp. Kusal, Dorf Muuksi, Löökesse Gesinde. – Beiträge zur Kunde Estlands, Bd. XI, Heft 1–5. Reval, 38–42.
- Vassar, A. 1936/1937.** Kaevamisaruanne Muuksi linnusest. Käsikiri AI-s.
- Vassar, A. 1938.** Drei Steinkistgräber aus Nordestland. – Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1937. Tartu, 304–364.
- Vedru, G. 1996.** Inventories in the surroundings of lake Kahala and archaeological excavations on the fossil field remains at Soorinna and Muuksi. – TATÜ, 4, 434–437.

- Vedru, G. 1997a.** New settlement sites in the surroundings of Lake Kahala and revision excavations of stone-cist grave. – *Stilus*, 7. Arheoloogilised välitööd Eestis, 62–67.
- Vedru, G. 1997b.** New archaeological data of the prehistory of lake Kahala aerea. – *AVE* 1997, 62–66.
- Vedru, G. 1998.** Kahala järve ümbruse asustuspiirkond muinasajal. Magistritöö.
- Vedru, G. 1999.a.** Archaeological field work in the surroundings of lake Kahala. – *Arheoloogilised välitööd Eestis (AVE)* 1998, 57–62.
- Vedru, G. 1999b.** Archaeological evidence for settlement in the surroundings of Lake Kahala. – *Environmental and cultural History of the Eastern Baltic Region. PACT*, 57. Rixensart, 405–414.
- Vedru, G. 2002.** Mastik, aeg ja inimesed. – *Keskus – tagamaa – ääreala. Uurimusi asustushierarhia ja võimukeskuste kujunemisest Eestis. Muinasaja Teadus*, 11, 101–122.
- Vedru, G. 2005.** Aruanne Tsitre oletatava sadamakoha arheoloogilistest kaevamistest (Kuusalu vald, Harjumaa) 2005. a. Käsikiri AI-s.

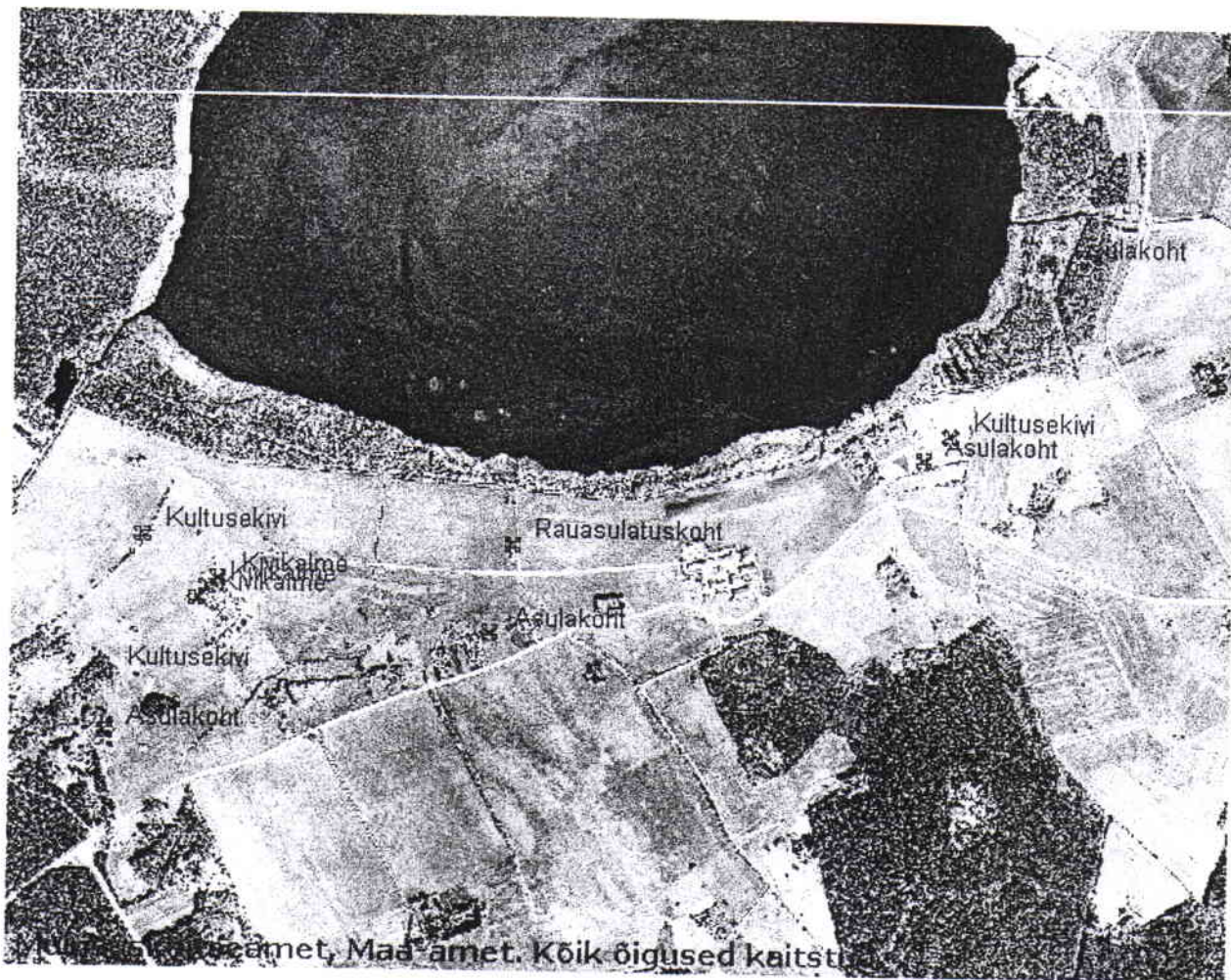
Jooniste nimekiri

- Joonis 1. Kahala järve ümbruse asustuspiirkond
- Joonis 2. Kaitsealused arheoloogiamälestised Kahala järve lõunakaldal seisuga jaanuar 2007
- Joonis 3. Asulakohad Mõlga, Toomahansu ja Abrami talu maal
- Joonis 4. Kahala asulakoha (reg nr 18099) kultuurkihi levikuala
- Joonis 5. Asulakohad Kalamäel
- Joonis 6. Kaitsealused arheoloogiamälestised Kahala järve idakaldal seisuga jaanuar 2007
- Joonis 7. Asulakohad Saki, Pulga ja Saare (Välja) talu maal
- Joonis 8. Kiviaegsed muistised Kahala asustuspiirkonnas
- Joonis 9. Pronksi- ja eelroomarauaaegsed muistised Kahala asustuspiirkonnas
- Joonis 10. Viikingiaegsed ja muinasaja lõpu muistised Kahala asustuspiirkonnas
- Joonis 11. Tsitre asula- ja sadamakoht

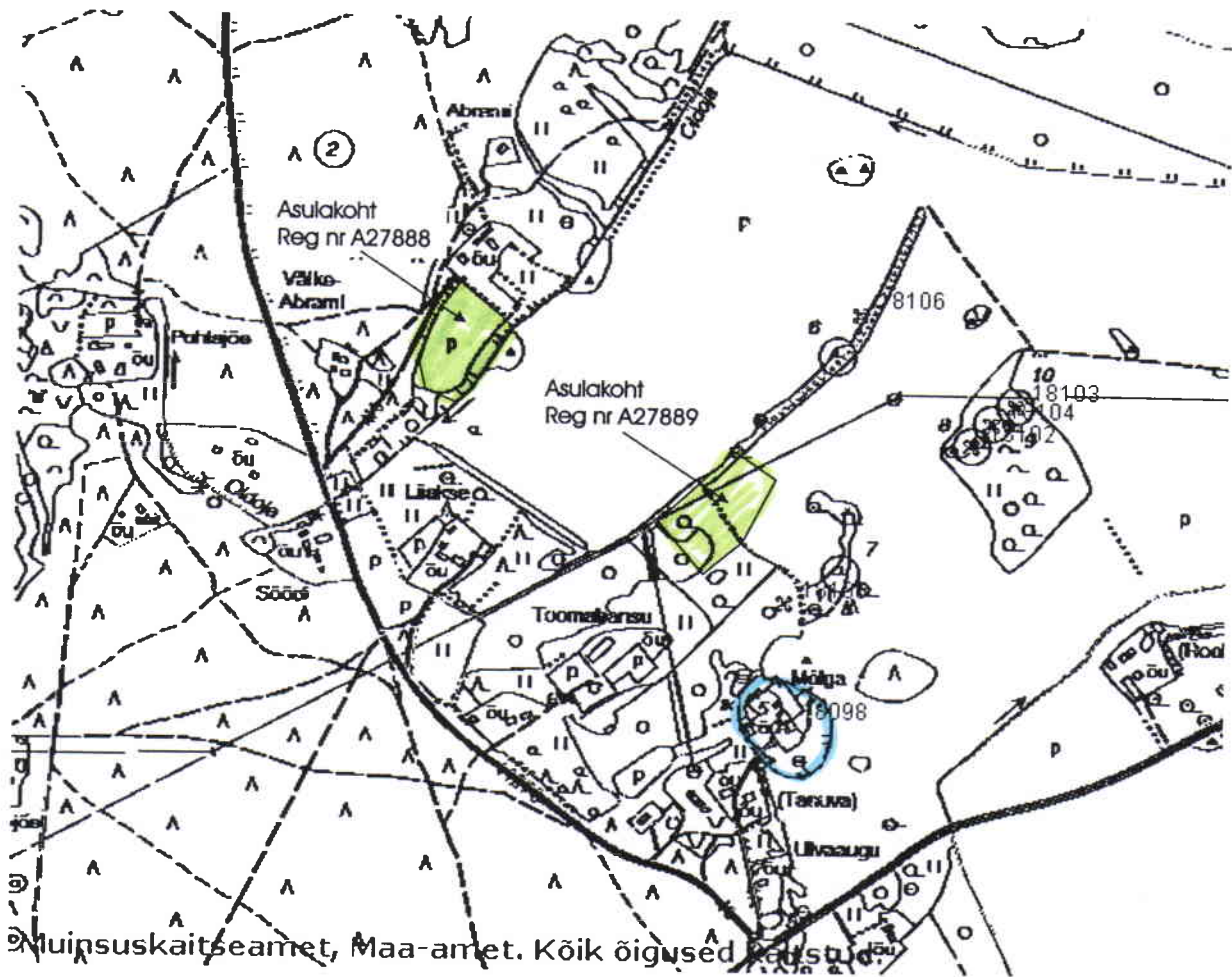
Joonis 1. Kahala järve ümbruse asustuspiirkond

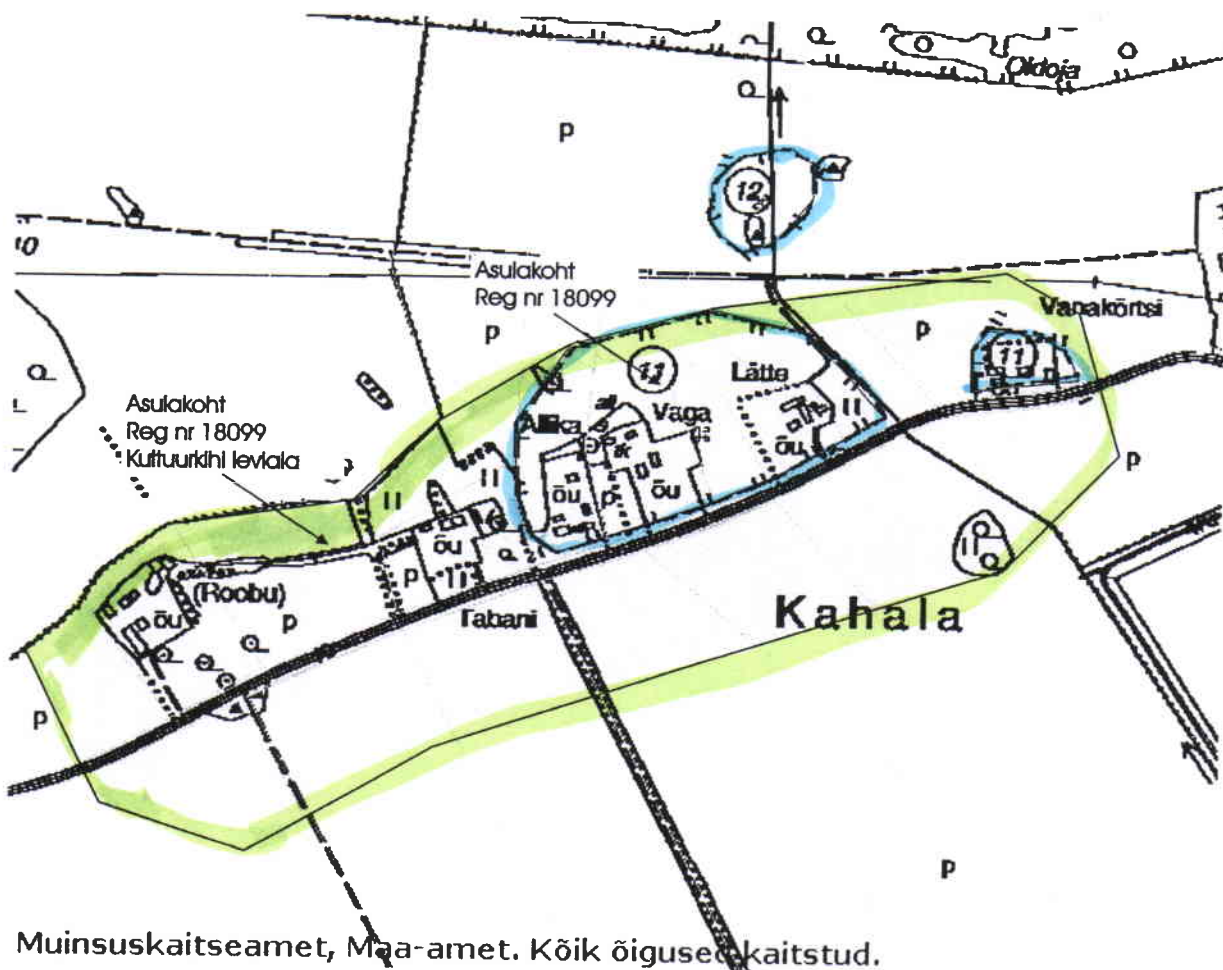
Joonis 2. Kaitsealused arheoloogiamälestised Kahala järve lõunakaldal
seisuga jaanuar 2007.

Joonis 3. Asulakohad Mõlga, Toomahansu ja Abrami talu maal.

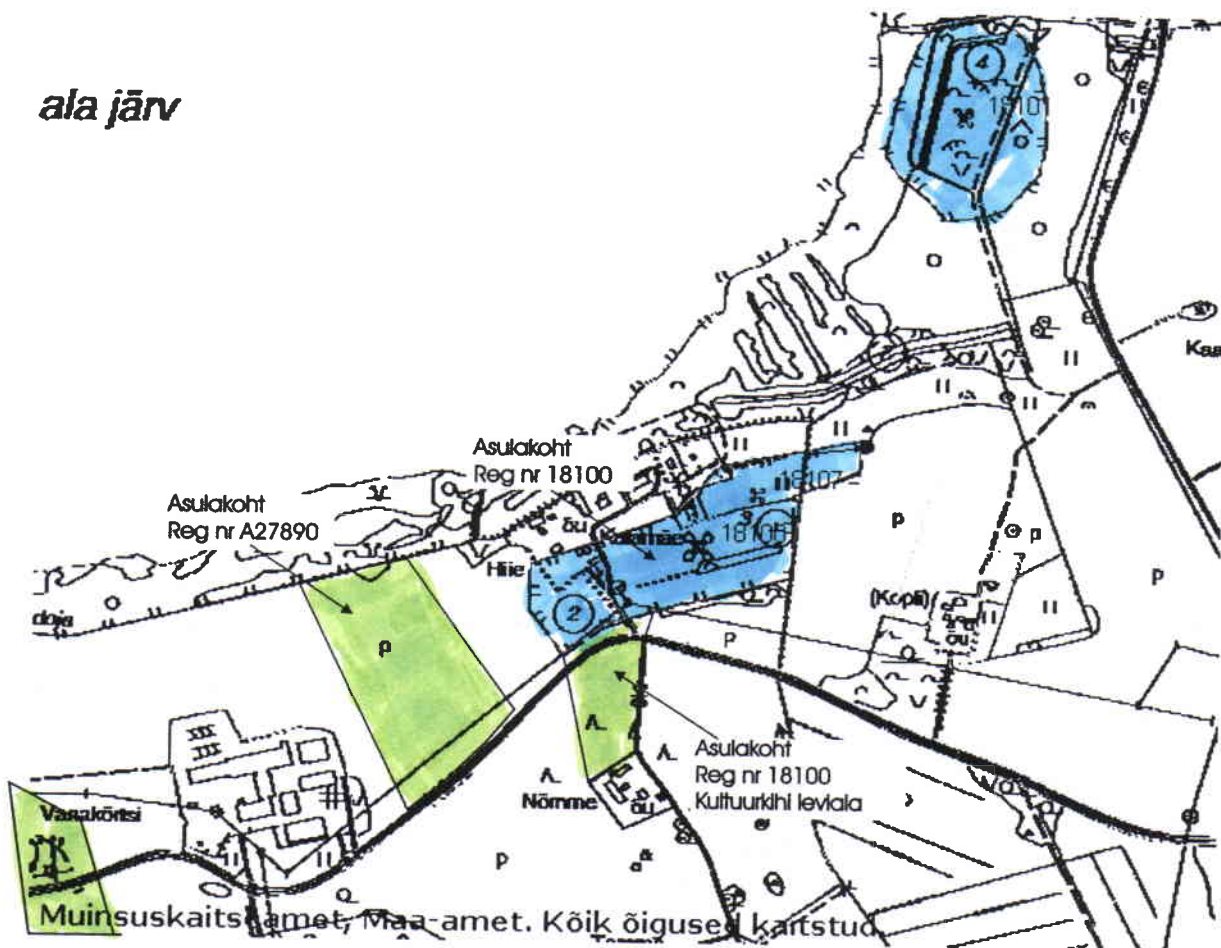

Joonis 4. Kahala asulakoha (reg nr 18099) kultuurikihi levikuala

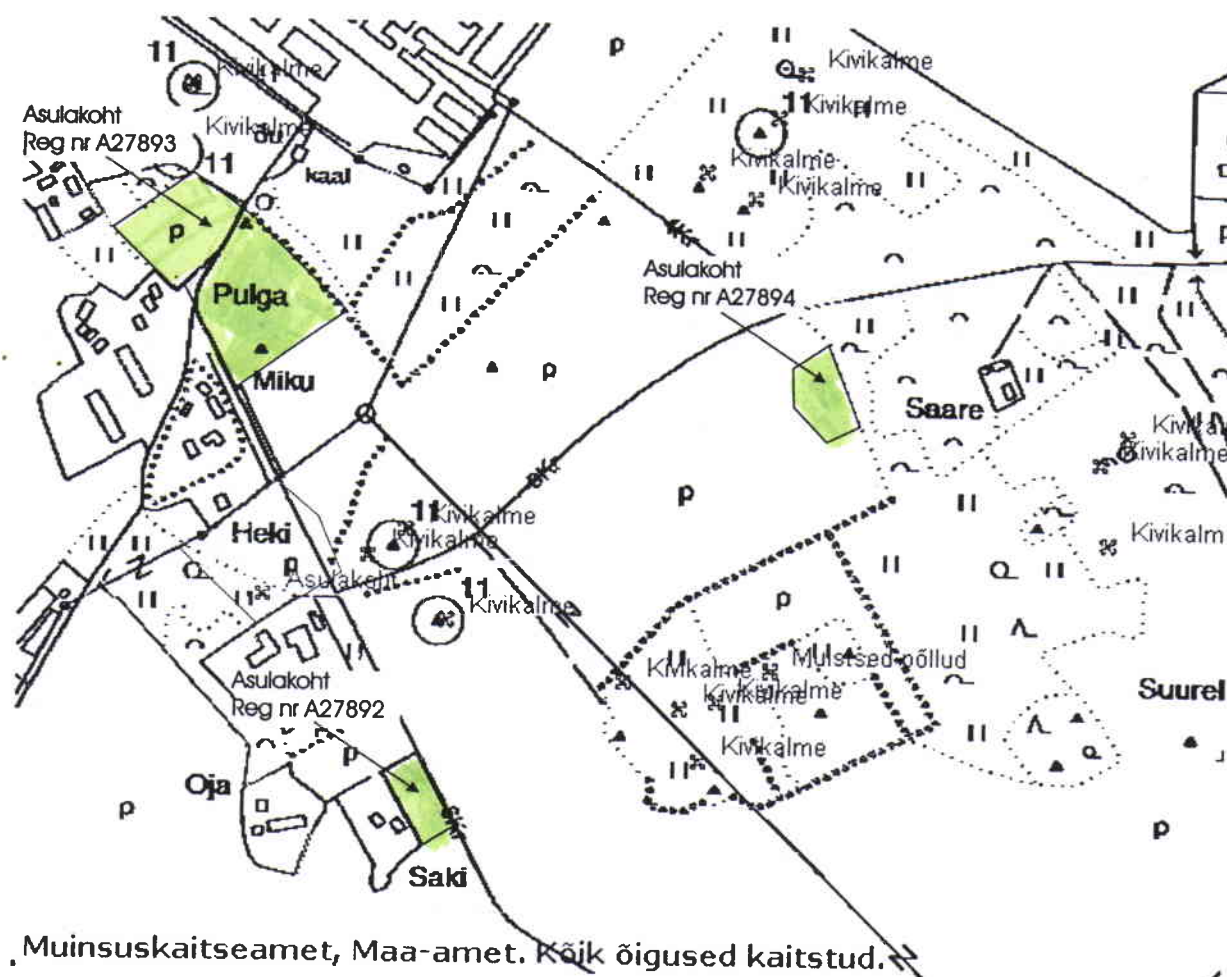

Joonis 5. Asulakohad Kalamäel

ala järv

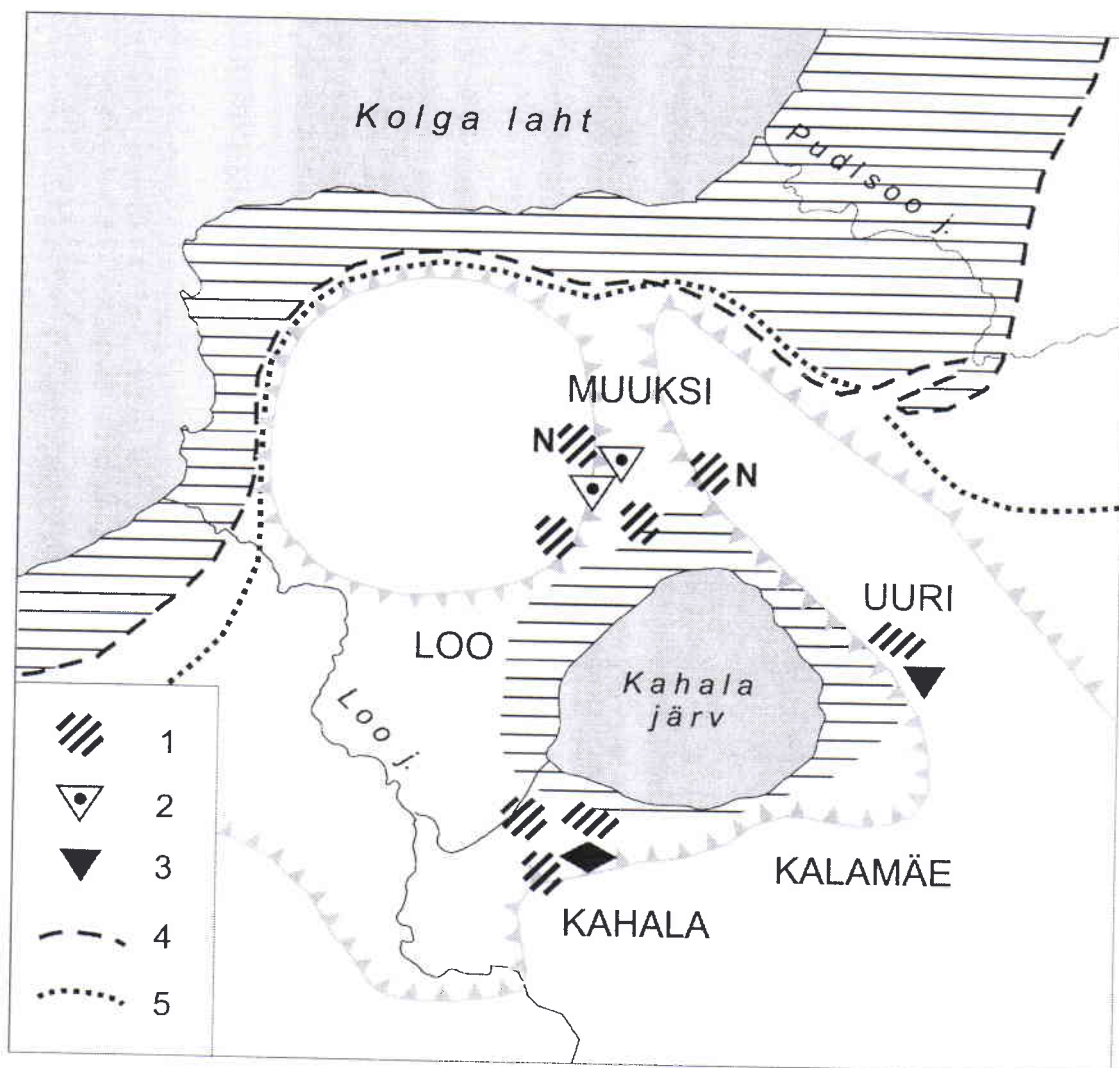

Joonis 7. Asulakohad Saki, Pulga ja Saare (Välja) talu maal

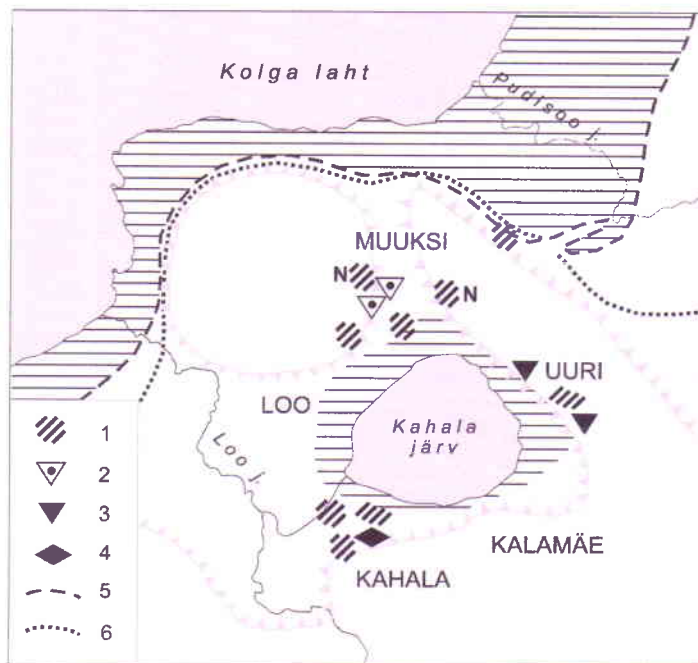

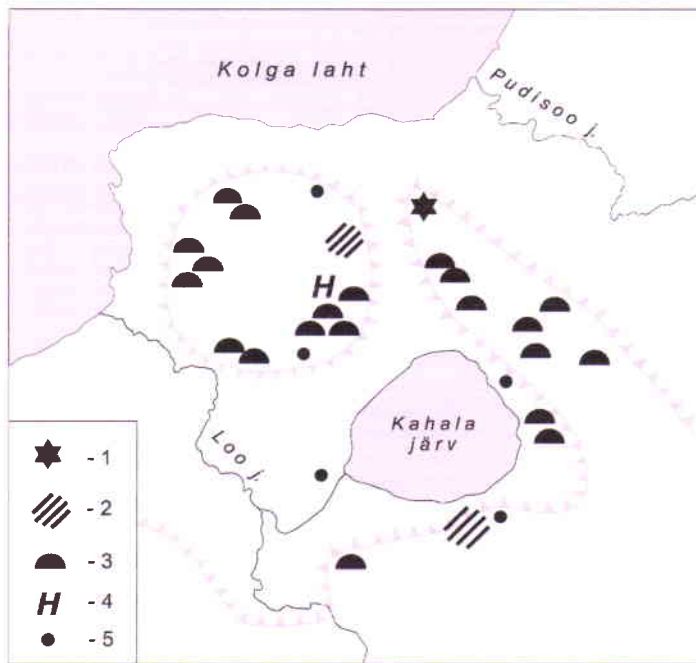
Muinsuskaitseamet, Maa-amet. Kõik õigused kaitstud.

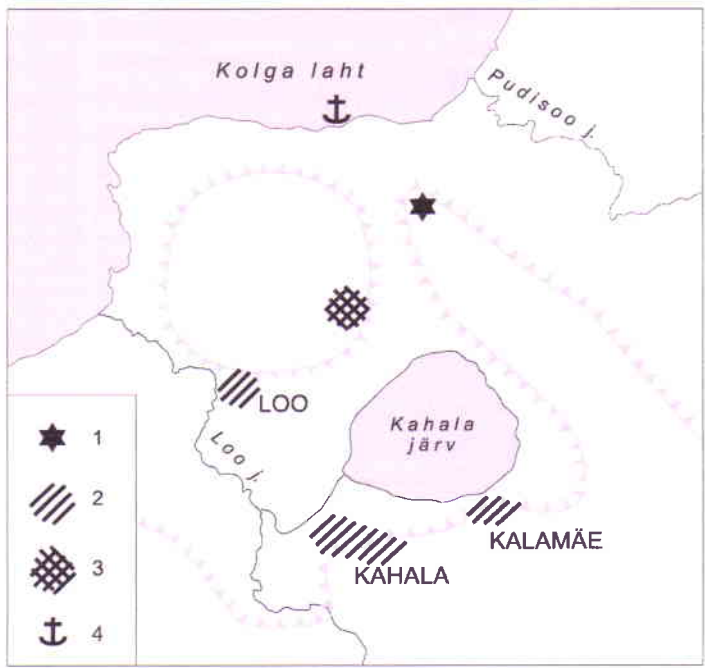
Joonis 8. Kiviaegsed muistised Kahala asustuspiirkonnas

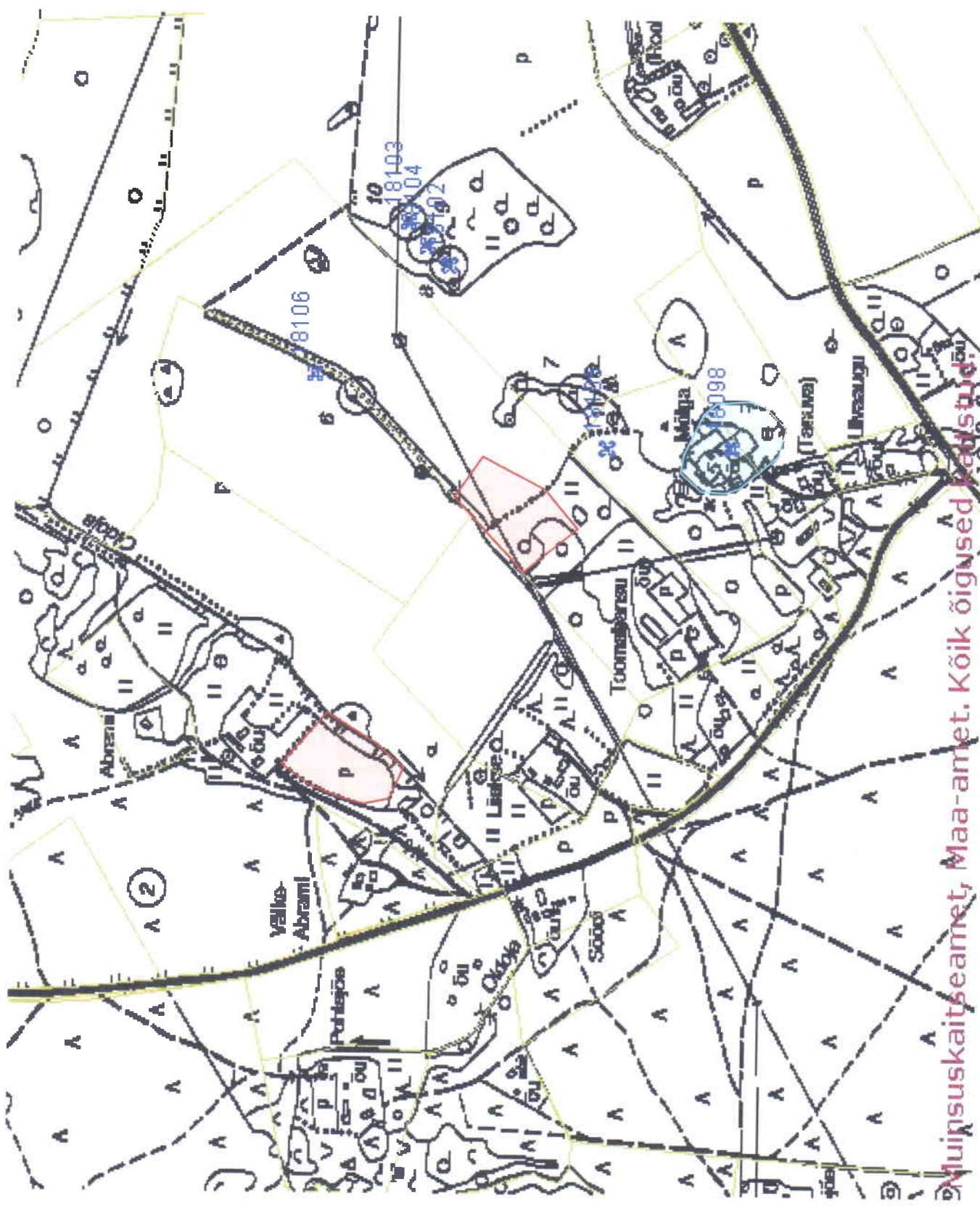

- 1 - asulakoht
- 2 - hiline silmaga kivikirves
- 3 - venekirves
- 4 - Litoriinamere rannajoon
- 5 - Joldiamere rannajoon

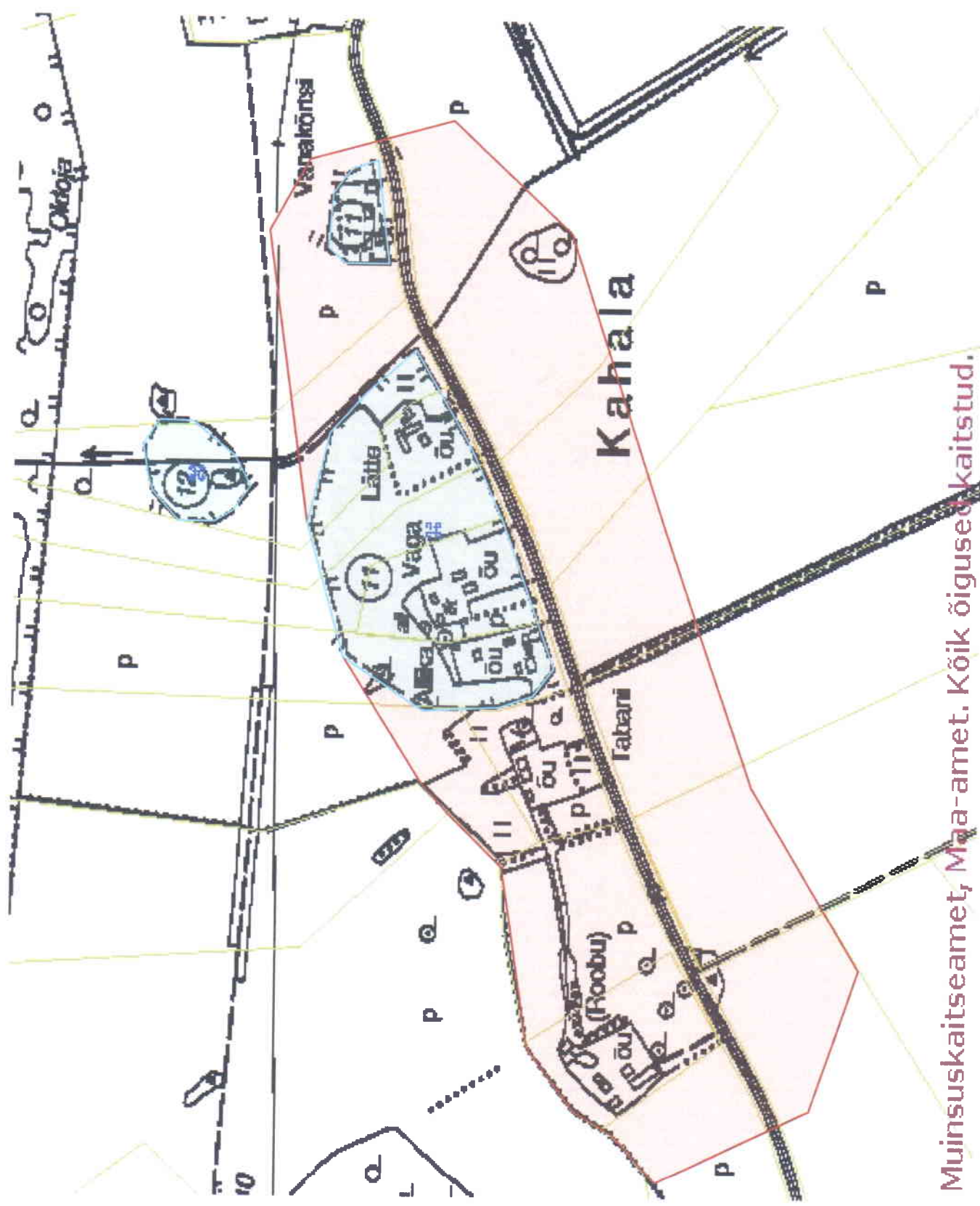

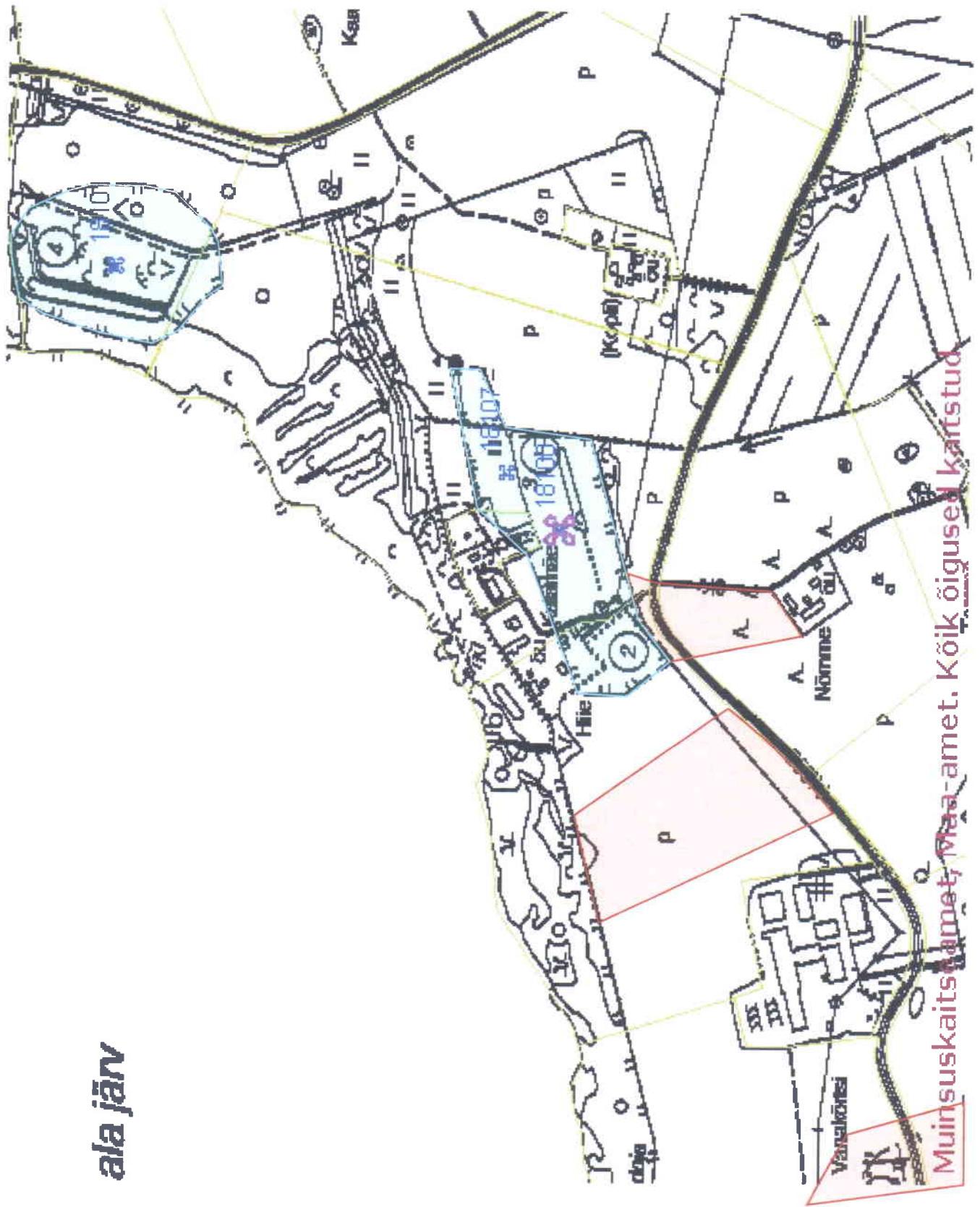

Muinsuskaitseamet, Maa-amet. Kõik õigused kaitsitud.

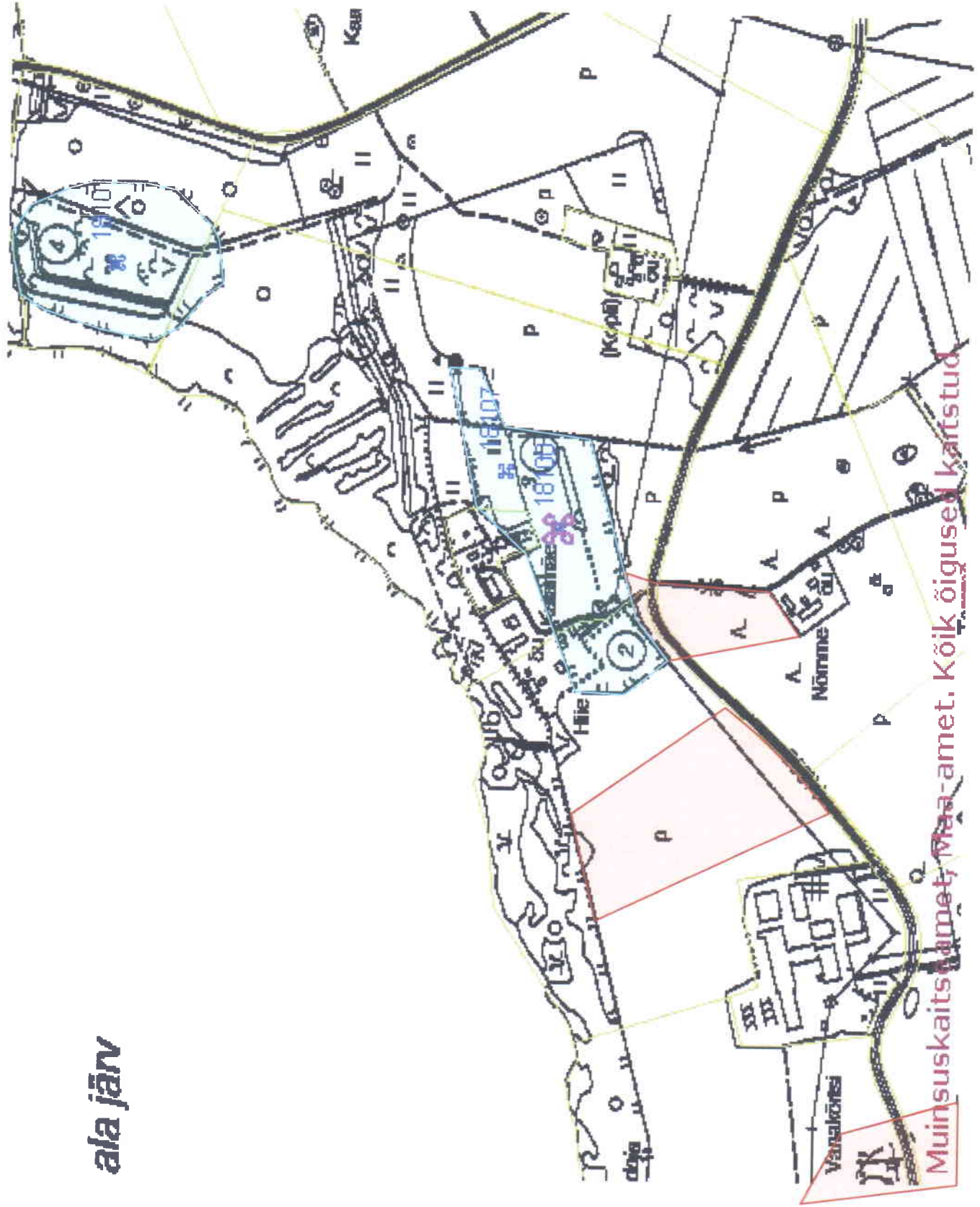
Muinsuskaitseamet, Maa-amet. Kõik õigused kaitstud.

ala jään

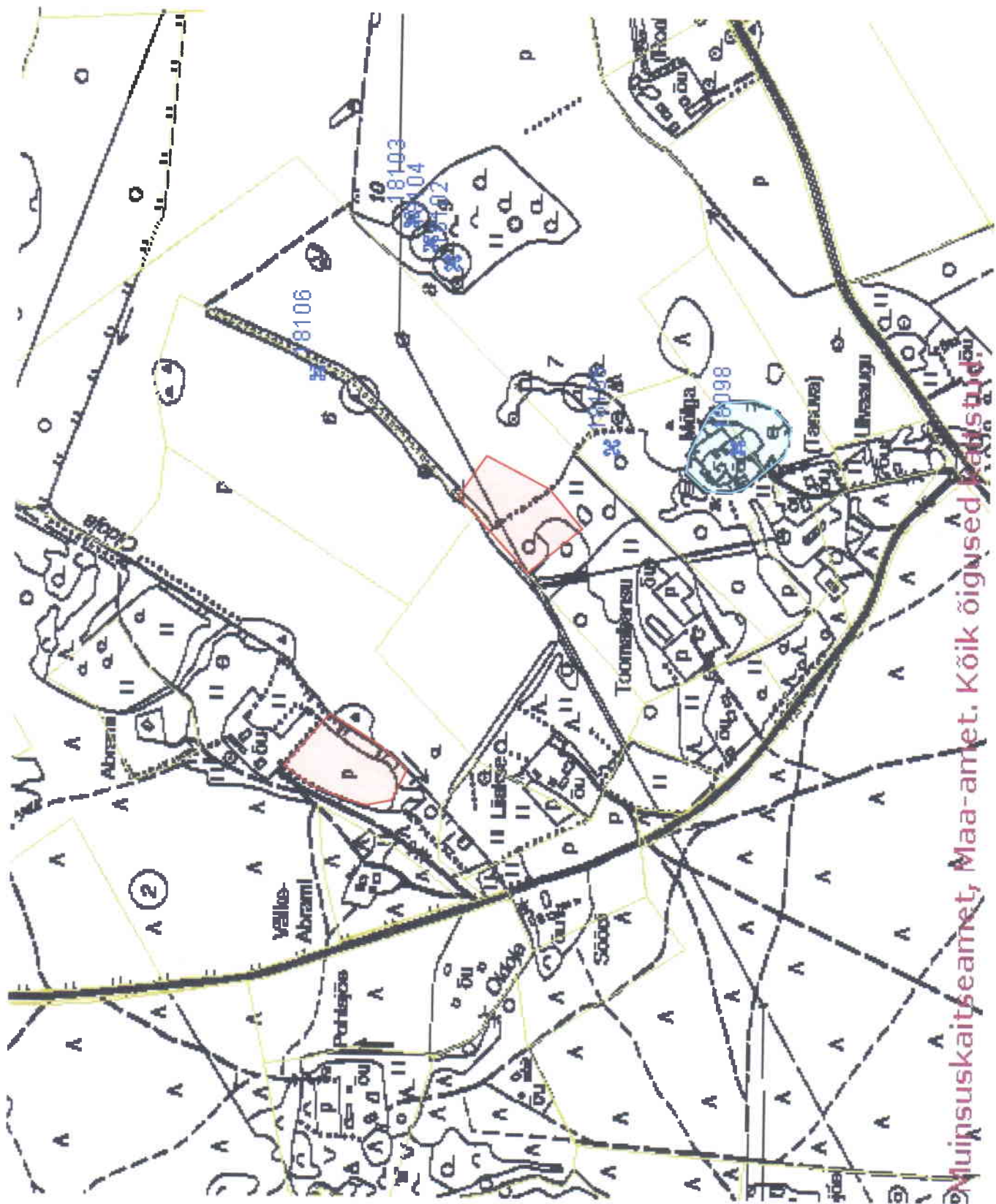

Muinsuskaitseamet, Maa-amet. Kõik õigused kaitstud

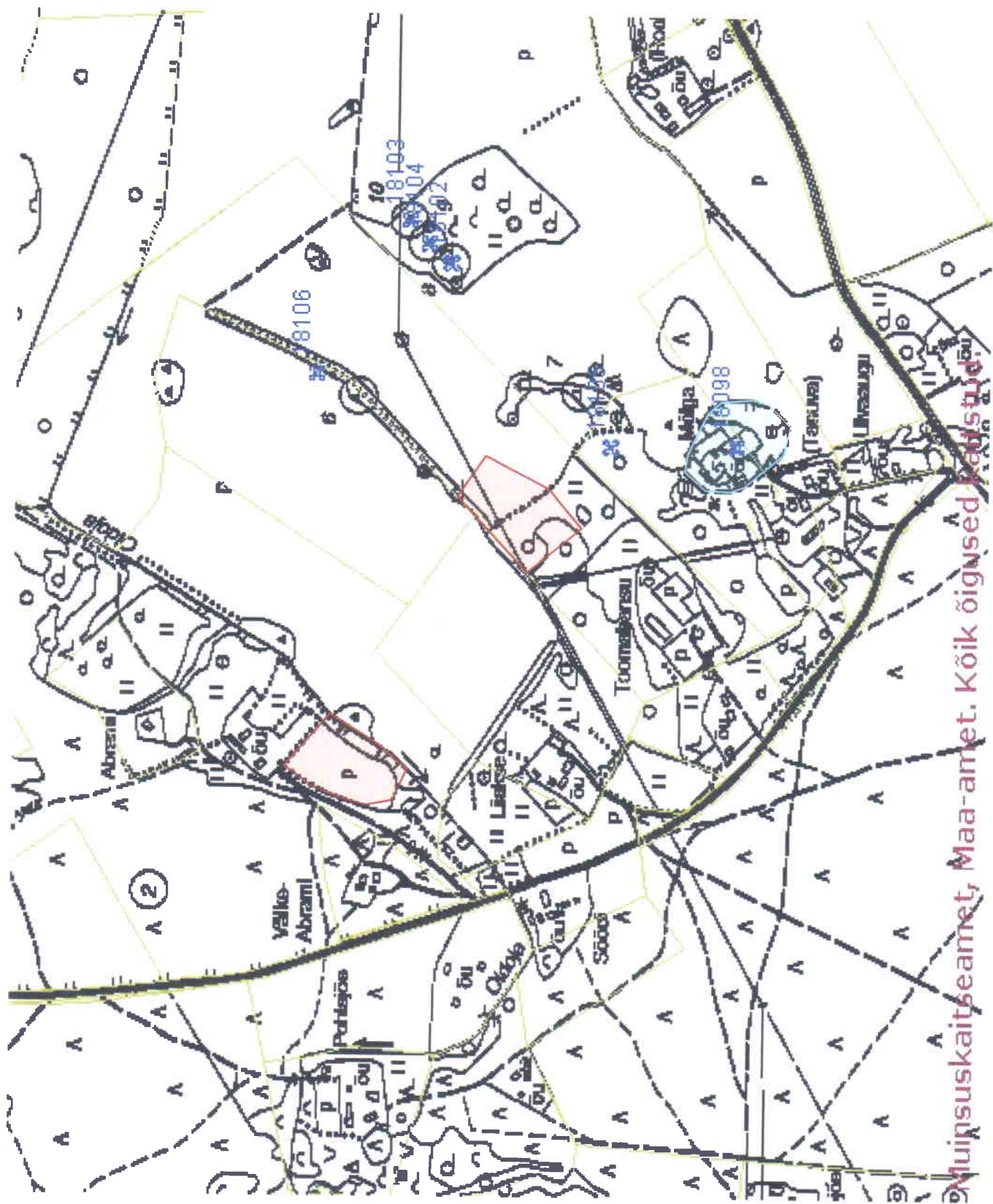
ala jänv

Muinsuskaitseamet, Maa-amet. Kõik õigused kaitstud

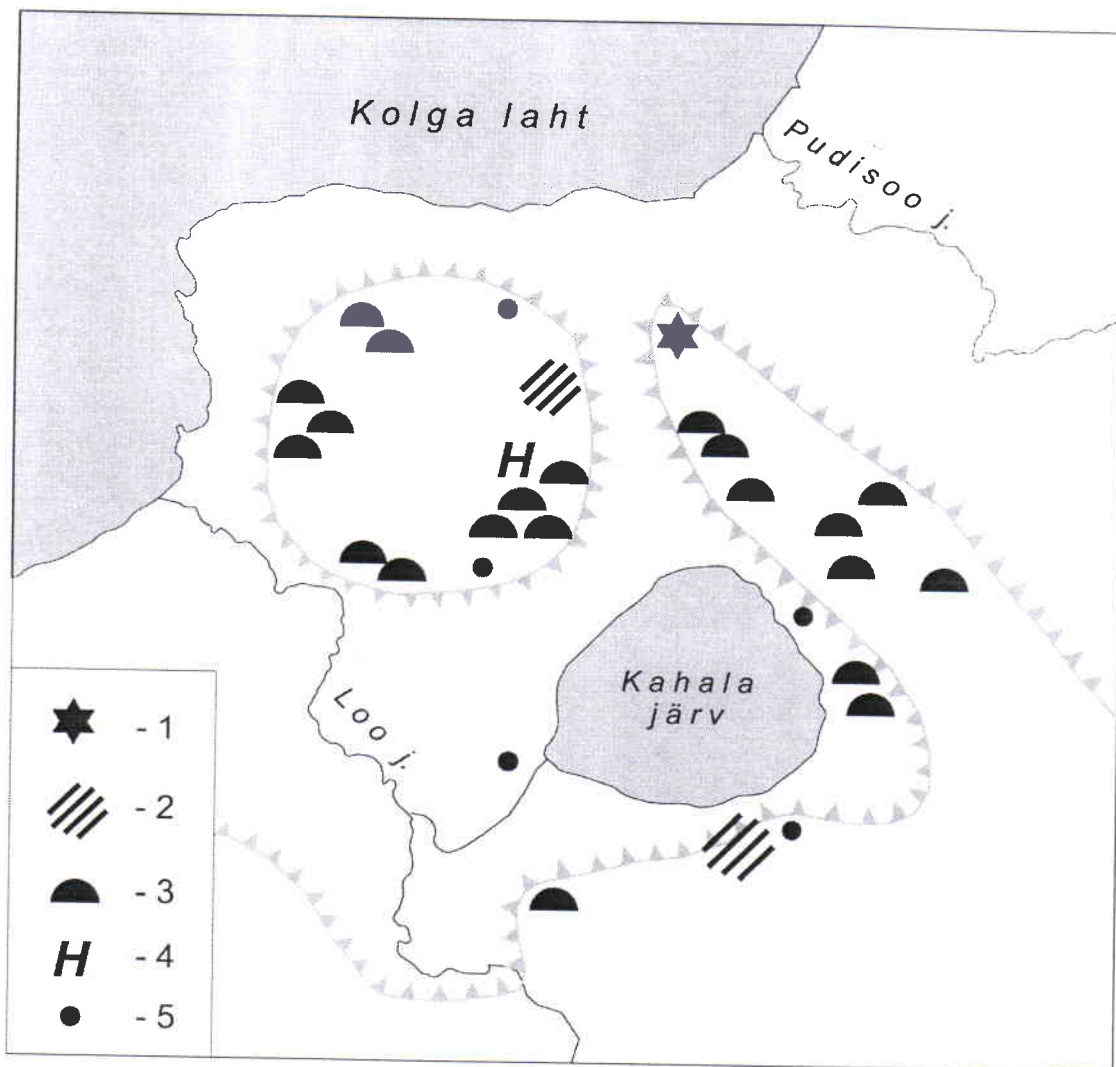

Muinsuskaitseamet, Maa-amet. Kõik õigused kaitstud.

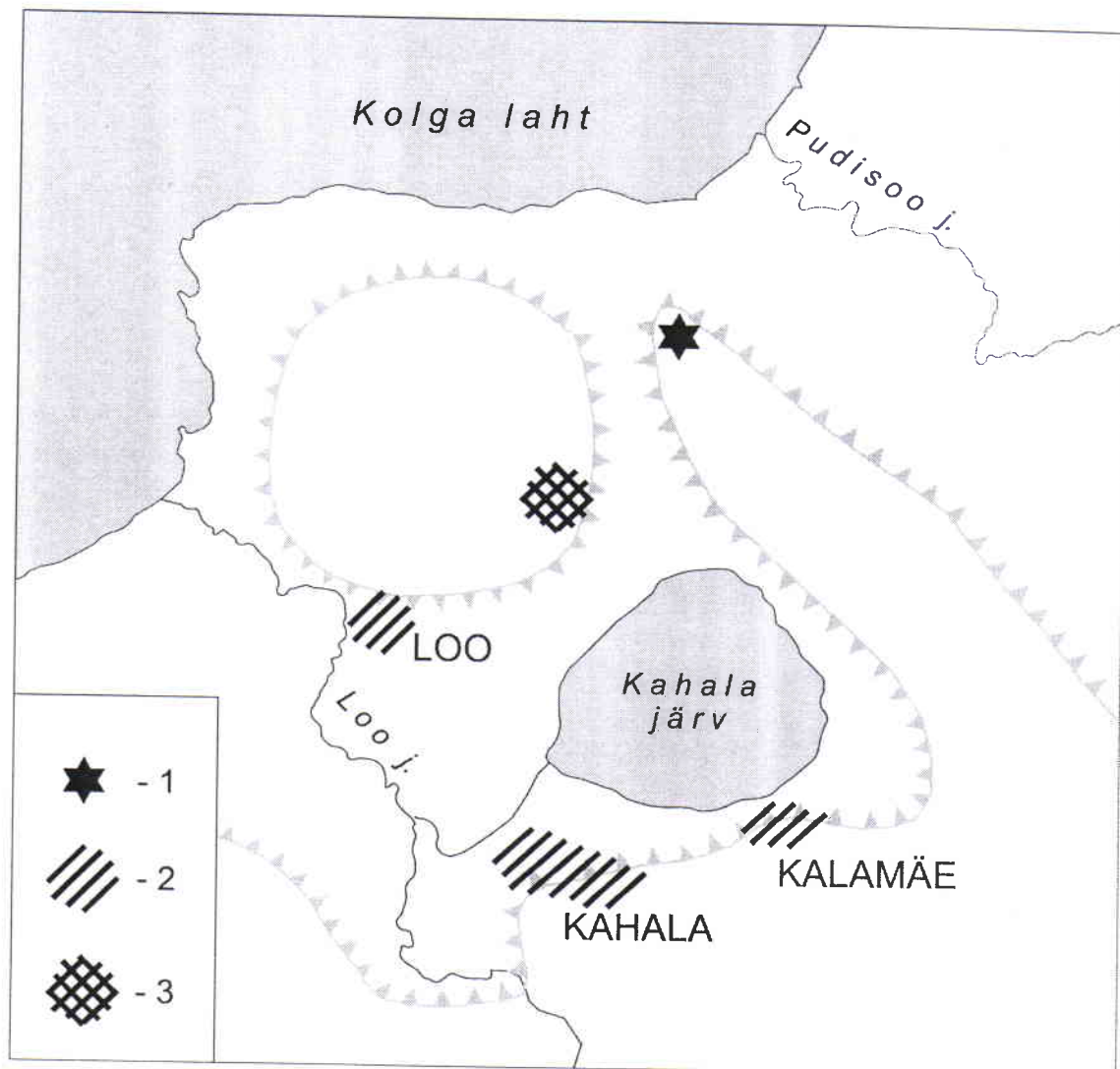
Muinsuskaitseamet, Maa-amet. Kõik õigused kaitstud.

Joonis 9. Pronksi- ja eelroomarauaaegsed muistised Kahala asustuspirkonnas

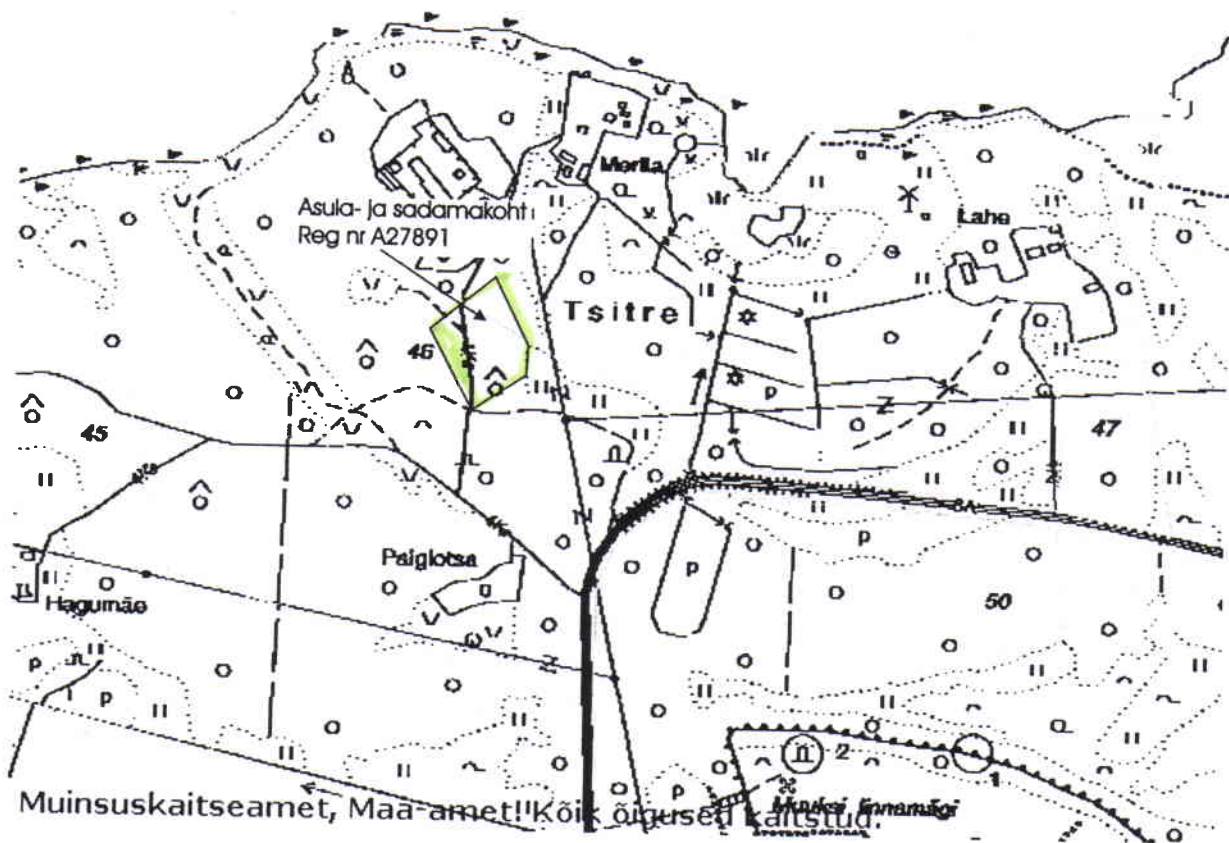
- 1 - linnamägi
- 2 - asulakoht
- 3 - kalmed
- 4 - hundikangrud
- 5 - lohukivid

Joonis 10. Viikingiaegsed ja muinasaja lõpu muistised Kahala asustuspiirkonnas

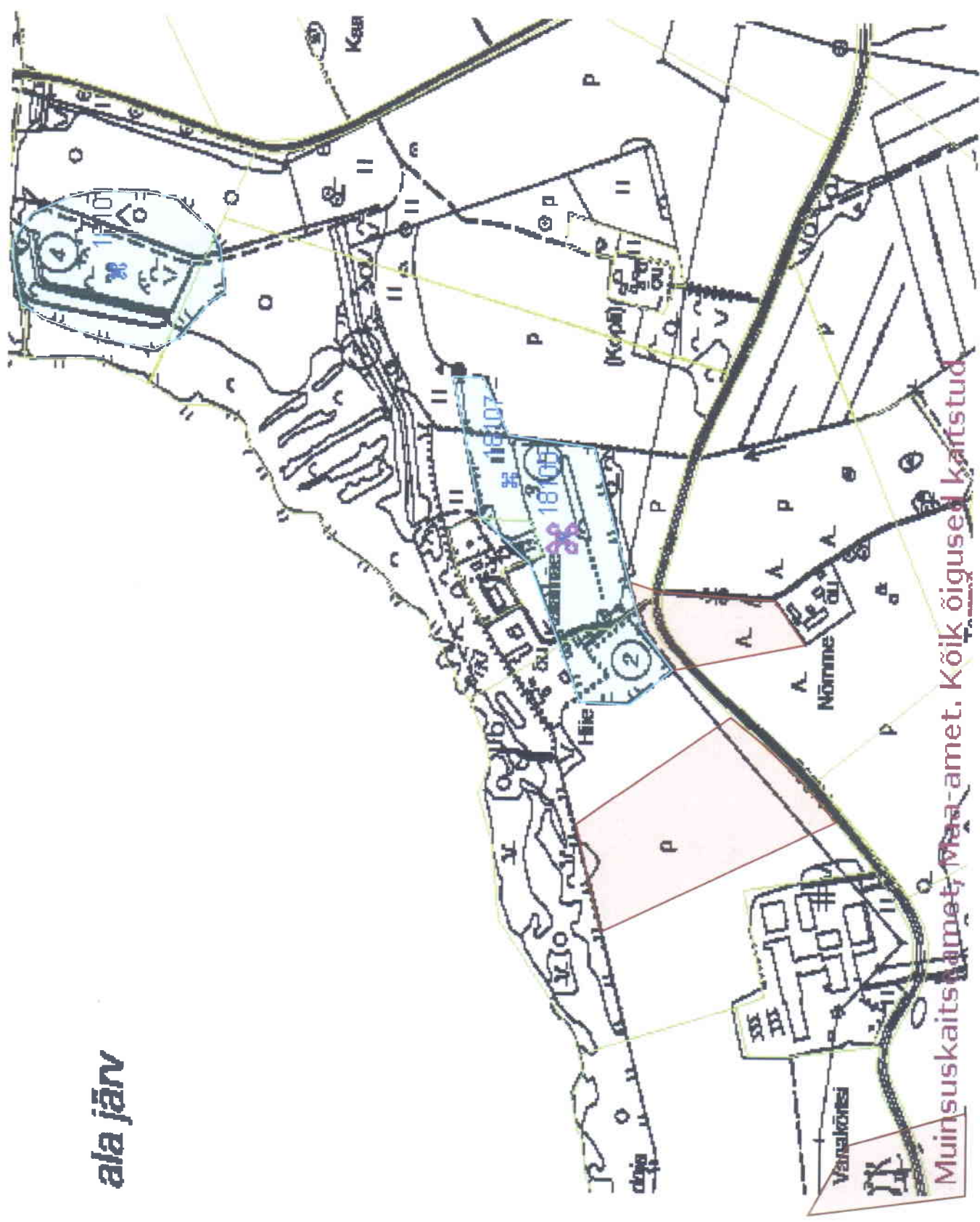

- 1 - linnamägi
- 2 - asulakoht
- 3 - fossiilsed põllud

Joonis 11. Tsitre asula- ja sadamakoht

ala jänv

Muinsuskaitseamet, Maam. Kõik õigused kaitstud